

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
Journal of Dhamma for Life

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>วารสารธรรมเพื่อชีวิต
Journal of Dhamma for Life

Academic Article

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทุนมนุษย์และสังคม

Buddhism and the Development of Human Capital and Society

พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ ไตศรีโคตร¹ และ พระมหาสราวุธ โพธิ์ศรีขาม^{2*}Phrakhrubadika Taveesak Taisrikhot¹ & Phramahasarawut Phosrikham^{2*}

ARTICLE INFO

Name of Author &
Corresponding Author: *

1. พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ ไตศรีโคตร
Phrakhrubadika Taveesak Taisrikhot
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์เลย
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University Loei Buddhist college,
Thailand.
Email: tarpae2102@hotmail.com

1. พระมหาสราวุธ โพธิ์ศรีขาม, ดร.*
Phramahasarawut Phosrikham, Dr.
คณะศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศาลายา
Faculty of Religion and Philosophy,
Mahamakut Buddhist University
Salaya Campus, Thailand.
Email: srawuthbodh2020@gmail.com

คำสำคัญ:

พระพุทธศาสนา; การพัฒนา; มนุษย์; สังคม

Keywords:

Buddhism; Development; Humanity;
Society

Article history:

Received: 29/06/2023

Revised: 25/07/2024

Accepted: 25/10/2024

Available online: 24/12/2024

How to Cite:

Taisrikhot, P.K.T. & Phosrikham, P.M.S.
(2024). Buddhism and the
Development of Human Capital and
Society. *Journal Dhamma for Life*,
30(4), 274-282.

ABSTRACT

This article aims to study Buddhism and the development of humanity, which is the essence, as well as the development of human resources under the current environment of the era are the subjects of study applying Buddhist doctrines to meet the needs of people in society by developing humanity and human resources appropriately. According to the study's findings, Buddhism develops individuals and society in parallel and interconnected ways, considering both the natural world and well-established concepts that demonstrate the power of fully formed individuals. It is crucial for building a prosperous society and giving everyone the chance to develop and have fulfilling lives. Furthermore, Buddhism is associated with the Buddhist way of life as a social institution. Social and cultural traditions pertaining to nature, problem-solving skills, and the welfare of individuals and society at large all depend on it. It can be said that Buddhism helps to structure social groups' existence in the ever-changing context of modern society.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสาระส่วนแก่นแท้ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ภายใต้สภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของยุคสมัย โดยประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อสนองความต้องการของผู้คนในสังคม ด้วยการพัฒนาความเป็นมนุษย์และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้อง ผลการศึกษาพบว่า หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ได้พัฒนาคนและสังคมอย่างสัมพันธ์ควบคู่กันไปและเป็นปัจจัยต่อกัน โดยคำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อมพร้อมไปด้วย ตามหลักการที่จัดวางไว้เป็นระบบอย่างครบถ้วนชัดเจน เพื่อแสดงให้เห็นว่า คนที่พัฒนาดีแล้ว เป็นกำลังสำคัญต่อการสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงามและเอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญยิ่งขึ้นไปในการมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม ซึ่งมีความสำคัญต่อประเพณีทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ รวมถึงสามารถแก้ปัญหาและความเป็นอยู่ของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาทำหน้าที่จัดระเบียบเพื่อความคงอยู่ของชุมชนในสังคม ภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

บทนำ

ปัจจุบันแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพราะทรัพยากรบุคคลถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดให้การพัฒนา การจะพัฒนาอะไรก็ต้องมองสิ่งสำคัญที่สุดซึ่งเป็นหัวใจแห่งการพัฒนานั้นก็คือ “มนุษย์” เป็นปัจจัยหลักแห่งการพัฒนา ถ้ามนุษย์ไม่พร้อม มนุษย์ไม่มีการพัฒนา ไม่ได้รับการศึกษาอบรมที่ดีแล้ว จะพัฒนาก็ไม่สามารถพัฒนาไปถึงจุดมุ่งหมายได้ และการพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา ถือการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง กล่าวได้ว่า ชีวิตจะดีงาม มีความสุข ประเทศชาติจะรุ่งเรืองมั่นคง และสังคมจะร่มเย็น ก็เพราะปัจจัยสำคัญที่สุด คือ “การพัฒนาคน” ซึ่งจะทำให้คนเป็นคนดีมีความสุข และเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ การพัฒนาคนก็คือ การศึกษา การพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์จะช่วยให้สังคมมีทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หรือเรียกว่าพัฒนาให้เป็นนักผลิต ซึ่งพร้อมที่จะสนองความต้องการของสังคม ส่วนการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ จะช่วยให้บุคคลมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งปัญญาเพื่อความดีงาม หรือเรียกว่าพัฒนาให้เป็นบัณฑิตผู้สามารถนำชีวิตและสังคมไปสู่สันติสุข พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2546) กล่าวไว้ว่า “การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนเป็นแกนกลางฉันใด การพัฒนาคนในความหมายทุกอย่าง ก็จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ เป็นแกนกลาง ฉะนั้น” การพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาถือการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง และการพัฒนาคนนั้นก็เริ่มต้นที่ฐาน คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสาระส่วนแก่นแท้ ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งขึ้นต่อสภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของยุคสมัย ก็จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเป็นมนุษย์นั้น และนำหลักการทั่วไปที่ท่านแสดงไว้ไปประยุกต์ใช้ให้สนองความต้องการของยุคสมัยอย่างได้ผล การพัฒนาความเป็นมนุษย์ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้อง คนที่พัฒนาคนแล้ว ก็จะเป็นส่วนร่วมที่รวมกำลังกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงาม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญยิ่งขึ้นไปในการมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคมอย่างสัมพันธ์ควบคู่กันไปและเป็นปัจจัยต่อกัน โดยคำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อมพร้อมไปด้วย

แนวคิดด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้ทรงมีพระราชดำริด้านการพัฒนาคนหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทรงชี้แนะไว้ว่า (วารสารกนิรี, มกราคม 2542)

"การพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญยิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวม ไม่ได้ได้รับการพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่งการที่บุคคลจะพัฒนาได้ ก็ด้วยปัจจัยประการเดียวคือ การศึกษา การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือ การศึกษาด้านวิชาการ (Academic learning) ส่วนหนึ่งกับการอบรมบ่มนิสัย (Spiritual development) ให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญมีปกติละอายชั่วกลัวบาปส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วน เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ ไร้ใช้ประกอบการ และมีความดี ไร้เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่างให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง และอำนวยผลเป็นประโยชน์ที่พึงประสงค์ "

องค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติได้จัดทำรายงานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Development Report) โดยได้จำกัดความ "การพัฒนาคน" ไว้ให้ครอบคลุมทั้งในกระบวนการเพิ่มโอกาสทางเลือกและการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชน แนวคิดด้านการพัฒนาคนขององค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ โดยแท้จริงมิได้มีความหมายในเชิงแคบตามชื่อเท่านั้น หากแต่หมายรวมถึงความสำเร็จของคนและได้ให้ความสำคัญกับเป้าหมายสุดท้ายมากกว่าเครื่องมือของการพัฒนา ตามความหมายในเชิงกว้างที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น นับว่ามีความใกล้เคียงกับความหมายของ "ภารกิจ" และ "สมรรถภาพ" ภายใต้กรอบความอยู่ดีมีสุข

คนที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท พัฒนาชีวิตของตนจนบรรลุถึงประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิตดังกล่าวในพุทธพจน์ ว่า

"บุคคลผู้ไม่ประมาท เข้าถึงจุดหมายทั้งสอง คือ จุดหมายในเรื่องที่ตาเห็น และจุดหมายที่เลียดาเห็น ชื่อว่าเป็นบัณฑิตบุคคลนั้นเรียกว่า เป็นบัณฑิตเพราะบรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย "

(ส.ส.15/380/126)

"ดูกรภิกษุ ในสัตว์โลกนี้ บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามากย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนตน ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย, ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกทั้งหมดทีเดียว, ดูกรภิกษุด้วยเหตุอย่างนี้แล บุคคลจึงชื่อว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก" (อง.จตุกก. 21/186/243)

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติ ทั้งเพื่อประโยชน์ตน และเพื่อประโยชน์ผู้อื่นกล่าวคือ ภิกษุ

1. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยพฤติกรรมดี (ศีล) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการทำพฤติกรรมดี (ศีล) ให้ถึงพร้อม
2. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจิตที่ฝึกดี (สมาธิ) ด้วยตนเองและชักนำผู้อื่นในการทำภาวนาจิตที่ฝึกดี (สมาธิ) ให้ถึงพร้อม
3. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการทำปัญญาให้ถึงพร้อม
4. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความมีจิตใจเป็นอิสระ (วิมุตติ) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการทำคามมีจิตใจเป็นอิสระ (วิมุตติ) ให้ถึงพร้อม
5. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความหยั่งรู้ยังเห็นในวิมุตติด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการทำวิมุตติให้ถึงพร้อม

ภิกษุประกอบด้วยธรรม 5 ประการนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติทั้ง เพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น” (อง.ปญจก. 22/20/15)

“ดูก่อนมหานาม เมื่อใดแล อุบาสกทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความเชื่อถือหลักการที่ถูกต้อง (สัทธา) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความเชื่อถือหลักการที่ถูกต้อง ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยพฤติกรรมดี (ศีล) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยพฤติกรรมดี ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความเผื่อแผ่เสียสละ (จาคะ) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความเผื่อแผ่เสียสละ, ทั้งเป็นผู้ใส่ใจไปเยือนหาพระภิกษุด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ไปเยือนหาพระภิกษุ, ทั้งเป็นผู้ใส่ใจสดับสัทธรรมด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้สดับสัทธรรม, ทั้งเป็นนักทรงจำหลักธรรมที่สดับแล้วด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ทรงจำหลักธรรมไว้, ทั้งเป็นนักพิจารณาไตร่ตรองอรรถแห่งหลักธรรมที่ได้สดับแล้วด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการพิจารณาไตร่ตรองอรรถแห่งหลักธรรมที่ได้สดับแล้ว, ทั้งเป็นผู้รู้ธรรมรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักด้วย, ดูก่อนมหานาม ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน และเพื่อประโยชน์ผู้อื่น” (อง.สตตก.23/116/225)

“การพัฒนาคน” ถึงแม้การพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนจะมีความสำคัญมาก เพื่อเพิ่มโอกาสทางเลือก แต่การพัฒนาศักยภาพคนเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ถ้าไม่มีการส่งเสริมสภาพแวดล้อมทางสังคมให้คนสามารถใช้ประโยชน์จากศักยภาพของตนได้

ในด้านการยกระดับคุณภาพการศึกษาของประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย แต่ถ้าในแต่ละภูมิภาคไม่มีการสร้างงานที่เพียงพอสำหรับกำลังแรงงานที่มีการศึกษาเหล่านั้น ก็จะไม่สามารถยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชนได้ ความอยู่ดีมีสุขจะต้องวัดในรูปของภารกิจหรือความสำเร็จของคน และสมรรถภาพหรือความสามารถที่จะไปสู่ความสำเร็จนั้น ซึ่งไม่ใช่เพียงได้รับการศึกษาเท่านั้น ทั้งนี้ได้หมายความว่าการศึกษาไม่ใช่สิ่งสำคัญในองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข ตรงกันข้ามการศึกษามีความสำคัญมาก เพราะคนที่ไม่มีการศึกษาก็ไม่มีโอกาสที่จะประกอบภารกิจในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดคุณภาพชีวิต (Quality of life) เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นตัวชี้วัด (Ultimate goal) ของการพัฒนาตั้งแต่ปี ค.ศ.1970 เป็นต้นมา นับตั้งแต่มีแนวคิดในการพัฒนาโดยเน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา อันเป็นแนวคิดเชิงการพัฒนาสังคม ซึ่งพิจารณาถึงองค์ประกอบรอบด้านที่เกี่ยวข้องกับตัวของมนุษย์ในลักษณะผสมผสานและเป็นการพึ่งพาสอดแทรก (Interdependent and Interpenetrate) และเป็นไปภายใต้กระบวนการของการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (Interaction) ของมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลกลุ่มชุมชนและสังคม

องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

กรมการพัฒนาสังคม (2534) ใช้ตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.) ในการประเมินคุณภาพชีวิตของคนในชนบทไทย 8 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1) อาหาร 2) มีบ้านอาศัย 3) ศึกษาอนามัยถ้วนหน้า 4) ครอบครัวปลอดภัย 5) รายได้ดี 6) อายกร่วมพัฒนา 7) พาสู่คุณธรรม 8) บำรุงสิ่งแวดล้อม

สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ได้กำหนดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตไว้ 7 ด้าน ได้แก่ 1) วิธีการดำเนินชีวิต 2) ความพึงพอใจต่อชีวิตความเป็นอยู่ 3) ความเกื้อกูลอาหารในครอบครัว 4) ความพึงพอใจในการทำงาน 5) ความเครียด 6) สิ่งแวดล้อม 7) ความพึงพอใจในการบริการของรัฐ

สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สมัครงการ (2537) ได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตไว้ 13 มิติ ได้แก่ 1) ครอบครัว 2) การงานอาชีพ 3) ชีวิตสังคม 4) การพักผ่อนหย่อนใจ 5) สุขภาพ 6) การสาธารณสุข 7) การบริโภคสินค้าและบริการ 8) การครอบครองทรัพย์สิน 9) ความรู้สึกเกี่ยวกับตนเอง 10) ความเชื่อและศาสนา 11) ความรู้สึกเกี่ยวกับท้องถิ่น 12) ความรู้สึกเกี่ยวกับรัฐบาล 13) ความรู้สึกเกี่ยวกับชีวิตในเมืองไทย

UNESCO (1981) ได้กำหนดกรอบองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ 7 ด้าน ได้แก่ 1) อาหาร 2) สุขภาพ 3) การศึกษา 4) สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร 5) ที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐาน 6) การมีงานทำ 7) ค่านิยม ศาสนา จริยธรรม กฎหมาย และปัจจัยทางจิตวิทยา

แนวคิดเรื่องสังคม

แนวคิดเรื่องสังคมนี้อาจพิจารณาเป็นสองด้าน คือ ด้านกายภาพ และด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม ด้านกายภาพส่วนมากจะพิจารณาจากลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นสำคัญ ส่วนด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม พิจารณาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมของสังคมอันเป็นผลจากการอยู่อาศัย ทำงาน หรือมีกิจกรรมสัมพันธ์ในลักษณะเป็นการประจำแนนอนของบุคคลหรือครอบครัว ปฏิสัมพันธ์โดยรวมระหว่างคนในสังคมก่อให้เกิดรูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ดังนี้

1. โครงสร้างแบบเครือญาติ (Kinship) ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่เป็นผลหรือมีลักษณะแบบญาติพี่น้อง โดยมีการพึ่งพาอาศัยหรือเกื้อหนุนกันแบบใกล้ชิด โดยมีได้เน้นเชิงผลประโยชน์แลกเปลี่ยน แต่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันตามโอกาสและสถานการณ์

2. โครงสร้างแบบอุปถัมภ์ (Patron - client) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนสองฝ่ายที่มีใช้เครือญาติ แต่ผ่านการพึ่งพาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ โดยฝ่ายหนึ่งให้ความช่วยเหลือเชิงเศรษฐกิจหรือสังคมแก่อีกฝ่ายหนึ่ง และฝ่ายได้รับความช่วยเหลือได้ตอบแทนฝ่ายช่วยเหลือโดยการรับใช้ ยินยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขของฝ่ายช่วยเหลือ อันเป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่มีอิทธิพลเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ในลักษณะฝ่ายมีอำนาจเหนือ (Super ordinate) และฝ่ายมีอำนาจรอง (Subordinate) ฝ่ายมีอำนาจเหนือกว่าทำหน้าที่ให้ความอุปถัมภ์ และมีฐานะเป็นนายหรือลูกพี่ ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งมีความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณและมีบทบาทเป็นลูกน้อง

3. โครงสร้างแบบฝักฝ่าย (Faction) มีลักษณะความสัมพันธ์แบบตัวใครตัวมันไม่แนนอน ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์และเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป มีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง ความสัมพันธ์อาจเป็นการพึ่งพาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เฉพาะสถานการณ์ ความสัมพันธ์อาจไม่แนนอนแล้วแต่ปัจจัยต่าง ๆ จะส่งผลอย่างไร ดังนั้น การเกิดความสัมพันธ์จึงมีลักษณะอุดมการณ์ร่วม ผลประโยชน์ร่วมหรือสถานการณ์ร่วม โดยทั่วไปโครงสร้างของสังคมจะส่งผลต่อรูปแบบของวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้น โครงสร้างสังคมจึงมีผลต่อคุณภาพคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

ประเวศ วะสี (2539) ได้ให้ความเห็นว่า วัฒนธรรมต้องมีสังคมหรือชุมชนที่มีชีวิต เป็นผู้ปฏิบัติจะยั่งยืน มีพัฒนาการ และกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือ หัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบของความอยู่ดีมีสุข

ศาสตราจารย์นาค คัควานี (2542) ได้เสนอกรอบแนวคิดองค์ประกอบของความอยู่ดีมีสุขออกเป็น 7 ด้าน ซึ่งมีความครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิต

องค์ประกอบที่ 1 คือ ด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการ ซึ่งยังประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยอีก 4 ด้านคือ ความยืนยาวของอายุ การปลอดจากโรคร้ายไข้เจ็บ โภชนาการและการให้บริการสาธารณสุข

องค์ประกอบที่ 2 คือ การศึกษา ซึ่งครอบคลุมสาระต่างๆในกระบวนการเรียนรู้ ความรู้พื้นฐาน และทักษะต่างๆ รวมทั้งการเข้าถึงบริการและคุณภาพการศึกษา

องค์ประกอบที่ 3 คือ ชีวิตการทำงาน เนื่องจากประชาชนจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับการทำงาน การพิจารณาสภาพแวดล้อม การทำงาน จึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมาก และชีวิตการทำงานที่มีคุณภาพก็จะเกี่ยวข้องกับการจ้างงานและความพอใจในค่าจ้างที่ได้รับ องค์ประกอบด้านนี้ ยังรวมถึงปัจจัยองค์ประกอบย่อยในการใช้แรงงานเด็ก และ ผู้หญิง และระบบประกันสังคมด้วย

องค์ประกอบที่ 4 คือ ชีวิตครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัวถือเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ “ความอยู่ดีมีสุข” โครงสร้างและขนาดของครอบครัวเป็นตัวกำหนดระดับความเป็นอยู่ของสมาชิกแต่ละคน ครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น ต้องรับรู้ความต้องการของสมาชิกแต่ละคน และดูแลสมาชิกทุกคนอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ

องค์ประกอบที่ 5 คือ การเติบโตทางเศรษฐกิจ ความยากจน การกระจายรายได้ และสวัสดิการ เป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายความอยู่ดีมีสุข ฉะนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นปัจจัยสำคัญของความอยู่ดีมีสุข การมีปัญหาค่าความยากจนที่รุนแรง และความไม่เท่าเทียมกันด้านรายได้ในระดับสูงสะท้อน “การอยู่อย่างมีทุกข์” ในสังคม ประเด็นเหล่านี้ จึงนับเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นของเครื่องชี้วัด “ความอยู่ดีมีสุข” ด้วย

องค์ประกอบที่ 6 คือ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย การดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นต่อ “ความอยู่ดีมีสุข” เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน องค์ประกอบนี้ รวมถึงประเด็นสภาพแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัย การอนามัยแวดล้อม ตลอดจนความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยเฉพาะจากปัญหาอาชญากรรม

องค์ประกอบที่ 7 คือ ด้านประชาธิปไตย หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน การเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันจะนำมาซึ่ง “ความอยู่ดีมีสุข” การส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเพิ่มพูนและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมนุษย์ให้เต็มขีดความสามารถเป็นเครื่องมือของการยกระดับ ความอยู่ดีมีสุข องค์ประกอบนี้จะรวมประเด็นเรื่อง ความยุติธรรม สิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพทางการเมือง รวมทั้งการกระจายอำนาจการบริหารจัดการ

จุดมุ่งหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมตามหลักพุทธธรรม

ในปัจจุบันนั้นแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ดังจะเห็นได้จากบทความของ Hag (1989) ที่เสนอต่อ The SID North South Roundtable แสดงให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การที่คณะกรรมการด้านการวางแผนพัฒนาแห่งองค์การสหประชาชาติ (The UN committee on Development Planning) ได้เสนอยุทธศาสตร์ใหม่ในการพัฒนาระหว่างประเทศในทศวรรษที่ 1990 โดยเน้นไปที่การพัฒนาคน (สมบัติ กุสุมาล 2539) สำหรับประเทศไทยนั้นได้ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา ได้ปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศใหม่โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาหรือเป็นเป้าหมายหลักเพื่อนำไปสู่วิสัยทัศน์ “ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีสมรรถภาพ เสรีภาพ ความยุติธรรม และมีการพัฒนาที่สมดุล

บนพื้นฐานของความเป็นไทย” ซึ่งจะเป็นการพัฒนาในลักษณะที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ทำให้คนไทยส่วนใหญ่มีความสุขที่แท้จริงในระยะยาว (ศรีทัตติม (รัตนโกศล) พานิชพันธ์, 2539)

ปัจจัยหลักสำคัญแห่งการพัฒนาที่สำคัญ คือ ทรัพยากรบุคคลถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดให้การพัฒนา การจะพัฒนาอะไรก็ต้องมองสิ่งสำคัญที่สุดซึ่งเป็นหัวใจแห่งพัฒนานั้นก็คือ ”มนุษย์” เป็นปัจจัยหลักแห่งการพัฒนา ถ้ามนุษย์ไม่พร้อม มนุษย์ไม่มีการพัฒนา ไม่ได้รับการศึกษาอบรมที่ดีแล้ว จะพัฒนาไปก็ไม่สามารถพัฒนาไปถึงจุดมุ่งหมายได้ จึงมีคำกล่าวแห่งการศึกษาว่า “การจะพัฒนาอะไร จะต้องใส่ใจในการศึกษา” เมื่อมนุษย์ได้รับการศึกษาแล้ว ก็จะนำไปถ่ายทอดเอง จะเห็นได้ว่าการศึกษานี้แห่งการพัฒนาบุคคลเป็นทรัพยากรก่อนแห่งหัวใจเริ่มต้นที่ดีแล้วก็จะพัฒนาไปสู่จุดเป้าหมายที่สำคัญที่สุด คือ ทรัพยากรมนุษย์ ที่ทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมแต่มนุษย์ไม่พร้อมจะพัฒนาอะไรไม่ได้ ทรัพยากรอื่นมีมากมายก็จะไม่มีความหมายอะไร ดังนั้นทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องสำคัญมากที่สุดเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการพัฒนา เป็นจุดเริ่มต้นของทุกสิ่ง สรรพสิ่งทั้งหลายเกิดจากมนุษย์คิดริเริ่มสร้างสรรค์ ออกมาจากมนุษย์ทั้งหมด

การพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ จะช่วยให้สังคมมีทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หรือเรียกง่ายๆ ว่าพัฒนาให้เป็นนักผลิต ซึ่งพร้อมที่จะสนองความต้องการของสังคม ส่วนการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ จะช่วยให้บุคคลมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งปัญญาเพื่อความดีงาม หรือเรียกสั้น ๆ ว่าพัฒนาให้เป็นบัณฑิตผู้สามารถนำชีวิตและสังคมไปสู่สันติสุข

การพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา ถือการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง และการพัฒนาคนนั้น ก็เริ่มต้นที่ฐาน คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสาระส่วนแก่นแท้ ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งขึ้นต่อสภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของยุคสมัย ก็จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเป็นมนุษย์นั้น และนำหลักการทั่วไปที่ท่านแสดงไว้ไปประยุกต์ใช้ให้สนองความต้องการของยุคสมัยอย่างได้ผลด้วยการพัฒนาความเป็นมนุษย์ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้อง คนที่พัฒนาดีแล้ว ก็จะเป็นส่วนร่วมที่รวมกำลังกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงาม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญยิ่งขึ้นไปในการมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคมอย่างสัมพันธ์ควบคู่กันไปและเป็นปัจจัยต่อกัน โดยคำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อมพร้อมไปด้วย ตามหลักการที่จัดวางไว้เป็นระบบอย่างครบถ้วนชัดเจน (พระธรรมปิฎก, 2546)

พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม ที่มีความสำคัญต่อประเพณีทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ปัญหา และความเป็นอยู่ของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม ประกอบกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีอยู่ตลอดเวลา ทำให้พระพุทธศาสนาหรือสถาบันสงฆ์ทำหน้าที่จัดระเบียบชุมชนเพื่อความคงอยู่ของชุมชนในสังคมซึ่งสรุปได้ดังนี้ (สมบุรณ์ สุขสำราญ, 2527)

1. อบรมให้ความรู้ระเบียบสังคม พุทธศาสนาเป็นที่มาของวัฒนธรรม ค่านิยม และระเบียบประเพณีที่สำคัญของสังคมไทย การอบรมระเบียบสังคมผ่านกระบวนการและสถาบันหลายสถาบัน ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น วัดและพระสงฆ์เป็นที่ปลูกฝังคุณธรรม เป็นสื่อการอบรมระเบียบสังคมแบบพุทธ อบรมกล่อมเกล่าให้กุลบุตร อุบาสก อุบาสิกา ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และประเพณีต่างๆ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวพุทธ คือ สัจจะและแนวปฏิบัติแบบพุทธ เช่น ค่านิยมที่ว่าด้วยความเมตตาต่อผู้ตกทุกข์ การโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การวางตัวให้เหมาะสมกับกาลเทศะ การปฏิบัติต่อบุคคลในสถานภาพต่าง ๆ กัน เช่น ศิษย์ต่ออาจารย์ บุตรต่อบิดามารดา เป็นต้น

2. เป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมระเบียบสังคม การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น จำเป็นต้องมีการควบคุมให้สมาชิกของสังคมอยู่ในกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความปลอดภัยและสวัสดิภาพของสังคมแต่ละสังคม จึงมีการตรากฎหมายระเบียบต่างๆ ที่สถาบันทางการเมืองปกครองใช้เป็นกลไกควบคุมสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่ง

กลไกทางสังคมที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องบังคับทางด้านร่างกายและพฤติกรรมภายนอก การที่บุคคลจะเชื่อและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางสังคมมากน้อยเพียงใดนั้น ศาสนามีส่วนสำคัญในการช่วยกล่อมเกลา โนมน้ำจิตใจและสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมต่อสังคม พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการกระทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ วัดและพระสงฆ์จึงเป็นกลไกทางพุทธศาสนาที่สำคัญในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองดีของสังคม การที่บุคคลได้รับการสั่งสอนทางหลักธรรมและยึดมั่นเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน จะทำให้สังคมมีความขัดแย้งน้อยลง และช่วยลดปัญหาสังคมนานาประการได้

3. เป็นสื่อในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม การที่พุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่โนมน้าวให้ประชาชนมีความเชื่อและหลักปรัชญาในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกันนั้น เท่ากับเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม ซึ่งสังคมที่มีบูรณาการทางเชื้อชาติและศาสนาที่เข้มแข็งจะทำให้มีความมั่นคงแก่สังคมส่วนรวม

ฉะนั้น ในการศึกษาหลักพุทธธรรมจนเข้าใจแก่นหรือหลักที่แท้จริงแล้ว จะเข้าใจว่าพุทธธรรมเป็นเรื่องของเหตุผลล้วน ๆ เป็นความจริงหรือสัจธรรมที่ว่าด้วยความเป็นไปของธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติเรียกว่าธรรมะ เมื่อพุทธธรรมเป็นสัจธรรม หลักของพุทธธรรมย่อมนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งปัญหาสังคมด้วย (ประเวศ วะสี, 2526)

สรุป

การพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ จะช่วยให้สังคมมีทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่พร้อมจะสนองความต้องการของสังคม ส่วนการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ จะช่วยให้บุคคลมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งปัญญาเพื่อความดีงามหรือเรียกสั้น ๆ ว่าพัฒนาให้เป็นบัณฑิตผู้สามารถนำชีวิตและสังคมไปสู่สันติสุข โดยเฉพาะศีลธรรมเป็นเครื่องหมายของความดีงามที่มีจิตใจสูง เป็นมนุษย์ที่ปกติแห่งความประพฤติ(ศีล) เป็นหลักชัยแห่งการดำเนินชีวิตคิดสร้างสรรค์ทางสว่างแห่งชีวิตที่ถูกต้องแห่งความเป็นจริงตามทำนองคลองธรรม เพื่อไปสู่การพัฒนาที่มีรากลึกและมั่นคงในการครองตน ครองคน และครองงาน ที่สุขสะอาดสดใสปลอดโปร่งโล่งใจชาวสะอาดปราศจากความมัวหมองใด ๆ ทั้งสิ้น เป้าหมายหลักของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ การสร้างคนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตด้านจิตใจและพฤติกรรมที่มีลักษณะเป็นสุขหรือลดความทุกข์และสามารถนำเอาคุณภาพส่วนนี้ไปสร้าง สร้างสรรค์คุณภาพด้านอื่น ทั้งของตนเองและของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยความสันติสุข มีน้ำใจต่อกันในการพัฒนาสังคมระดับมหัพภาคต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. *รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย ปี 2534*. กรุงเทพฯ: หจก.เพิ่มเสริมกิจ 2534.
- ประเวศ วะสี และคณะ. (2539). *พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย : ประเด็นวิจัยศาสนาและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. *พุทธธรรมกับสังคม*. (2526). กรุงเทพฯ : บริษัท มีเดีย ปรีนท์ จำกัด.
- สมบัติ กุสุมาวสี. (2539). “แนวคิดการพัฒนามนุษย์ใน Human Development Report.”. *วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 22* (ฉบับที่ 2).
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527). *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วารสารกนิรี. *วารสารรายเดือนของบริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)*. ฉบับประจำเดือนมกราคม 2542.
- นานัก คีวานี. *สถานะสุขภาพและภาวะโภชนาการของคนไทย เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุข และการวิเคราะห์เชิงนโยบาย ก.ค. 2542*. ผลการวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนา.
- สุขภาพอนามัยของประชาชนในช่วง ทศวรรษ 1990 ภายใต้กรอบวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ (ฉบับที่ 8) คณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย. (2537).
- สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมัครงการ. (2537). *รายงานการวิจัยเรื่อง คุณภาพชีวิตของคนไทย: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวเมืองกับชาวชนบท*. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2541). *รายงานวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของคนในกรุงเทพมหานคร*.
- ศรีทัตติม (รัตนโกศล) พานิชพันธ์. (2539). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (การพัฒนาคณ).”. *วารสาร พ.ส.ล. ปีที่ 29* (ฉบับที่ 201),
- UNESCO. *Quality of Life: An Orientation of Population*. Bangkok: UNESCO.1981.